

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94(450) «14/16»

DOI: 10.31651/2076-5908-2024-2-117-125

Андрій СЕНЧЕНКО

здобувач кафедри історії, Національний університет
«Києво-Могилянська академія», м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2101-7691>
e-mail: senchenko.andrii@gmail.com

ВИНИКНЕННЯ ІДЕЇ КОМПЛЕКТУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ ДЕРЖАВИ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРИМУСОВОЇ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ГРОМАДЯН В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ

Анотація. Мета – проаналізувати основні явища, що призвели до появи ідеї обов'язкової військової служби для громадян в італійських містах-державах в епоху Відродження, а також розглянути спробу втілити її у життя в Флоренції на початку XVI ст. **Методи дослідження.** У статті використано загальнонаукові та історичні методи. Автор залучив методи, які дозволили зробити історичну реконструкцію основних тенденцій в еволюції ідеї обов'язкової військової служби для громадян ранньомодерних італійських міст держав. Для цього у статті використано історико-генетичний метод для здійснення спроби простежити основні тенденції в розвитку ідеї військового обов'язку. Порівняльно-історичний метод був застосований для виявлення ключових особливостей та наслідків спроби застосування загальної військової повинності у Флорентійській республіці порівняно з іншим поширеним методом комплектування. **Наукова новизна** полягає у спробі встановленні обставин появи ідеї загальнообов'язкової військової служби та громадянина-солдата в ранньомодерній Європі.

Висновки. Ідея обов'язкової військової служби для громадян з'явилася ще в італійських містах-державах в епоху Відродження. Спроба втілити таку ідею у життя в той час відбулася в Флоренції на початку XVI століття у вигляді спроби реформувати міліцію і завершилася провалом. Ця спроба була унікальним експериментом в епоху, коли інші володарі та держави традиційно зверталися до послуг приватних підрядників, відомих в Італії як кондотьєри, з метою залучення найманців для ведення своїх війн. Міліція Флорентійської республіки зрештою виявилася неспроможною протистояти таким найманчим арміям. Принцип комплектування міліції що був заснований на давньоримських республіканських ідеалах у вигляді обов'язкової військової служби для громадян виявилася нежиттєздатним в умовах Італії початку XVI століття. Економічні умови, політична ситуація та структура суспільства в італійських містах-державах виявилися несумісними з принципом укомплектування збройних сил шляхом примусового призову громадян цих держав.

Ключові слова: політика комплектування збройних сил, загальна військова повинність, військовий обов'язок, громадянські права, громадянин-солдат.

Andrii SENCHENKO

Applicant of Department of History, National University of
Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2101-7691>
e-mail: senchenko.andrii@gmail.com

**THE EMERGENCE OF THE IDEA OF MANNING THE ARMED FORCES
OF THE STATE WITH THE HELP OF COMPULSORY MILITARY SERVICE
OF CITIZENS IN WESTERN EUROPE DURING THE RENAISSANCE**

Abstract. The purpose of the article is to analyze the main phenomena that led to the emergence of the idea of mandatory military service for citizens in Italian city-states during the Renaissance and also to consider an attempt to implement it in Florence at the beginning of the 16th century. **Research methods.** This article uses general scientific and historical methods. The author used methods that made it possible to make a historical reconstruction of the main trends in the evolution of the idea of compulsory military service for citizens of early modern Italian city-states. First, the historical-genetic method used in the article to trace the main trends in the development of the idea of military duty. A comparative-historical method was applied to identify the key features and consequences of the attempted application of universal conscription in the Florentine Republic and compare it with another common recruitment method. **The scientific novelty** of the obtained results lies in the delineation of the circumstances of the emergence of the ideas of compulsory military service and the citizen-soldier in early modern Europe.

The Conclusions. The idea of compulsory military service for citizens emerged in the Italian city-states during the Renaissance. The implementation of such an idea at that time in practice took place in Florence at the beginning of the 16th century as an attempt to reform the militia, but was unsuccessful. This attempt was a unique experiment in an era when other lords and states traditionally sought the services of private contractors, known in Italy as condottieri, to recruit mercenaries to wage their wars. The militia of the Florentine Republic eventually proved unable to compete with such mercenary armies. The main principle of manning the militia, which was based on ancient Roman republican ideals in the form of mandatory military service for citizens, turned out to be unsustainable in the conditions that existed in Italy at the beginning of the 16th century. The economic conditions, the political situation, and the structure of society in the Italian city-states were incompatible with the principle of manning the armed forces of these states exclusively through the forced conscription of their citizens.

Keywords: military manning policy, general conscription, military duty, civil rights, citizen-soldier.

Постановка проблеми. Ідея військової повинності громадян як основна модель комплектування збройних сил не була чимось новим для Західної Європи початку XVI ст. завдяки живій традиції самооборони громад, а також за допомогою місцевих міліцій і частковому збереженню традиційних форм взаємин між суверенами та їхніми підданими, адже військова служба на користь суверена розглядалася як один із основних обов'язків підданих [1, с. 233]. Зв'язок військової служби та громадянських прав також був добре відомим завдяки працям античних авторів та ренесансних мислителів, включно з Ніколо Макіавеллі. Такі уявлення про обов'язок громадян захищати спільноту, до якої вони належали, були основою для формування міліцій у середньовічних міських комунах, у тому числі на території Італії. Проте подібна модель комплектування так і не стала основною для армій ранньомодерних європейських держав. З низки причин спроба створити збройні сили держави у вигляді міліції, укомплектованої тільки громадянами за допомогою військової повинності, залишилася цікавим, але маловідомим експериментом початку XVI ст. і другорядним епізодом на фоні інших подій та процесів у військовій сфері цього періоду, який не мав помітного впливу на військову справу в Європі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографія питання появи зв'язку між примусовою військовою службою та громадянськими чеснотами тісно пов'язана із дослідженням процесу виникнення Італійського Ренесансу у Північній Італії, а точніше у Флорентійській республіці. Ханс Барон у 1956 р. опублікував фундаментальну працю про походження Італійського Ренесансу, де спробував пояснити яким чином Ренесанс зародився у Флоренції наприкінці XIV ст. у відповідь на загрозу знищення республіки герцогом Мілану [2]. Його теорія привернула увагу дослідників історії Ренесансу та отримала власну назву «Теза Барона» [3, с. 309–338]. В аналізі історії Флорентійської республіки він також приділив увагу розвитку ідеї примусової військової служби громадян як необхідного компоненту республіканських ідеалів, одним із головних популяризаторів якої вважав Леонардо Бруні [4, с. 545]. Концепція Барона стимулювала дискусію серед дослідників щодо походження Італійського Ренесансу й еволюції республіканських ідеалів, зокрема ідеї міліції, укомплектованої винятково з громадян за допомогою військової повинності [5, с. 148–191]. Інший відомий дослідник історії Італії доби Відродження Джон Покок теж вважає, що ідею «активного громадянства» було сформульовано у Флоренції. Вона ґрунтувалася на творах Аристотеля та ідентифікувалася з володінням громадянами зброєю [6, с. 555].

Мета статті – проаналізувати обставини зародження ідеї військової повинності як основної громадянської чесноти в італійських містах-державах епохи Відродження та з'ясувати основні причини провалу спроби втілення цієї ідеї як проекту реформування міліції у Флорентійській республіці на початку XVI ст.

Виклад основного матеріалу. Концепція громадянина-солдата, а саме ідея про взаємозалежність обов'язкової військової служби та громадянських прав була важливим елементом культури античної Греції та Риму, маючи значний вплив на розвиток та функціонування грецьких полісів та Римської республіки. Так, Платон і Аристотель приділяли цьому питанню певну увагу у своїх творах [7, с. 1–2]. Однак такий підхід до організації збройних сил європейських держав знову опинився в центрі уваги мислителів лише у XV ст., а першим спробував його реалізувати Ніколо Макіавеллі під час реформування міліції у Флоренції. Такий експеримент виявився неуспішним, але цей досвід не змусив мислителя відкинути ідею про необхідність створення міліції. Ба більше, він навіть зміцнив такі його переконання, які він виклав у праці «Мистецтво війни» вже після ліквідації реформованої міліції новою владою у Флоренції [8, с. 191–214]. Макіавеллі запропонував створювати міліції з громадян як альтернативу загонам найманців, яких він, разом із іншими сучасниками, зневажав [1, с. 229]. Тому особливо іронічним є те, що армії, набрані переважно з найманців, виявилися більш поширеним типом війська за умов ранньомодерної Європи та, зрештою, еволюціонували в регулярні збройні сили держав.

Упередження щодо найманців мали давню традицію ще серед античних авторів. Аристотель не приховував свого тенденційного ставлення до найманців. Зокрема, у третій книзі своєї «Політики» він писав про царську владу, яка спиралася на звичай та закони: «З цієї причини й охорона у них царська, а не як у тиранів: царів-бо охороняють озброєні громадяни, тиранів – найманці. Адже, спираючись на закон, царі панують над підлеглими, що коряться їм зі своєї волі. Таким чином, царів охороняють громадяни, тирані ж ставлять собі охорону проти (замахів) громадян» [9, с. 92]. Однак такі ідеї, схоже, не мали особливої підтримки навіть у сучасників Аристотеля. В той час як він описував різні форми державного устрою полісів з усіма їхніми перевагами та недоліками, сучасні йому поліси вдавалися до послуг найманців, а македонський цар Філіп підкорив більшість цих полісів за допомогою армії, яка теж частково складалася з найманців [1, с. 236]. Його син Олександр своїми безпрецедентно успішними завойовницькими походами, на чолі створеної його батьком армії, остаточно прирік на забуття модель поліса, якій Аристотель приділив так багато уваги. Проте згадки щодо ідеї про зв'язок між громадянськими правами та обов'язком захищати державу збереглися завдяки популярності інших його творів. Міркування Аристотеля про державний устрій пережили раннє середньовіччя й наново привернули увагу ренесансних мислителів, разом з ідеями інших античних авторів щодо Римської республіки та її легіонів, які комплектувалися за допомогою військової повинності громадян. Ці ідеї здобули особливу популярність в Італії епохи Ренесансу, оскільки тогочасні торговельні міста-держави північної Італії претендували на статус «прямих нащадків» Римської республіки. Ніколо Макіавеллі спробував реформувати міліцію Флорентійської республіки на початку XVI ст., яка втім існувала тут у певній формі принаймні ще з XIII ст., спираючись саме на подібні ідеї, запозичені в античних авторів, але у його власній інтерпретації [1, с. 236]. Він прагнув реалізувати ідею комплектування збройних сил Флорентійської республіки винятково її громадянами, на основі обов'язкової військової служби, за прикладом античної Римської республіки [5, с. 150–151].

Давньоримські республіканські ідеали, що лягли в основу запропонованої Макіавеллі ідеї обов'язкової військової служби для громадян, виглядали привабливо на папері, але на практиці вони не відповідали тим економічним і соціальним умовам, що склалися в італійських містах-державах, а також загальним тенденціям розвитку військової справи у тогочасній Європі. Тому різні італійські міста-держави та володарі продовжили вдаватися до послуг загонів найманців, попри серйозні проблеми такого підходу. Добре відомою сучасникам була ненадійність найманців, котрі регулярно створювали проблеми наймачам, особливо після завершення періоду найму, коли їм переставали платити. Безробітні найманці були справжнім лихом для населення, оскільки не бажали або не мали можливості пристосуватися до цивільного життя. Тож вони регулярно вдавалися до розбою та бандитизму, за відсутності регулярного заробітку у вигляді військової служби, яку тодішні європейські володарі та навіть відносно заможні міста-держави північної Італії просто не могли забезпечувати постійно [1, с. 228].

У добу Ренесансу італійські міста-держави та володарі регулярно воювали між собою чи страждали від внутрішніх конфліктів, тож вони постійно зверталися до послуг найманців для ведення своїх війн [10, с. 4]. Найняття кондотьєрів під час конфліктів було нормою, але міста й володарі не мали змоги утримувати суттєві за розміром регулярні збройні сили в мирний час. Як наслідок, ці держави та володарі ризикували потрапити в залежність від кондотьєрів. Самі кондотьєри переважно належали до італійської аристократії, а термін *condottiero* походить від *condotte* (угода або контракт). Вони були водночас ватажками найманців й підприємцями, які організовували наймання окремих підрозділів солдатів або цілих приватних армій за відповідну грошову винагороду. Кондотьєри отримали сумнівну репутацію, оскільки надавали критично важливі послуги наймачам лише тимчасово і лише за відповідну винагороду.

Макіавеллі особливо наголошував на цій ненадійності найманців і наводив приклади, коли залежність від чужої військової потуги призводила до катастрофічних наслідків для італійських володарів, оскільки успішні ватажки найманців з амбіціями були великою загрозою для наймачів: «Ватажки найманців – це або добрі полководці, або ні; якщо вони такі, ти не можеш їм довіряти: вони завжди рватимуться до влади, причому або розчавлять тебе, свого ж таки пана, або, всупереч твоїм намірам, гнітатимуть інших; якщо ж командир не видатний воєначальник, то він, звичайно, тебе підведе» [11, с. 449]. Однак далеко не всі ватажки найманців мали такі непомірні амбіції. Більшість кондотьєрів дотримувалися укладених угод і сумлінно служили наймачам, принаймні поки вони отримували обіцяну платню [1, с. 229]. Зрештою, навіть сам Макіавеллі був змушений найняти досвідченого кондотьєра як капітана для керівництва реформованою міліцією, оскільки лише ватажки найманців мали відповідні досвід та навички для такої посади. Характерним можна вважати той факт, що він, зрештою, зупинив свій вибір на кондотьєрі з репутацією жорстокого і безпринципного виконавця будь-яких наказів, саме з метою обмеження ризику узурпації влади, оскільки такий капітан із заплямованою репутацією просто не міг завоювати популярність у війську та серед населення [5, с. 178–184].

Модель міліції, набраної на основі обов'язкової військової повинності громадян, доволі рано привернула особливу увагу ренесансних мислителів-гуманістів. Вона також зайняла почесне місце у творах авторів, котрі жили у Флоренції ще на початку XV ст., зокрема у творчості Леонардо Бруні, як частина дискусії про збройні сили античної Римської республіки [12, с. 4]. Останній був впливовим ренесансним мислителем і автором першої детальної історії Флоренції. У цій роботі він обстоював ідею, що місто було засноване ще за часів античної Римської республіки [13, с. 135]. У такий спосіб він виправдовував прагнення Флорентійської республіки претендувати на статус спадкоємиці Стародавнього Риму. Ця претензія мала на меті обґрунтувати прагнення частини еліт Флоренції розширити вплив на інші частини Італії в першій половині XV ст. шляхом завойовницьких війн. Леонардо Бруні першим заявив, що римська міліція складалася майже винятково з піхотинців, які були звичайними громадянами, а не рицарями [14, с. 14]. Це твердження було новим на той час, оскільки саме кіннота вважалася головною силою більшості європейських армій пізнього середньовіччя. Кондотьєри в Італії також віддавали перевагу важкій кавалерії. Леонардо Бруні навіть спробував пов'язати військову службу з республіканськими ідеалами та заявив, що захист республіки був найвищою громадянською чеснотою [15, с. 131–133]. Таким чином, він вказав на зв'язок між способом комплектування збройних сил античної Римської республіки й «активним громадянством» у формі військової служби, з одного боку, й республіканською традицією – з іншого [6, с. 88]. Він розглядав громадянина-солдата як ідеальне втілення республіканських принципів. Макіавеллі постійно наголошував на необхідності відновлення давніх ідеалів громадянської вірності батьківщині через службу громадян у війську на благо всієї республіки. Лише таким чином сучасні йому італійці могли повернути втрачений бойовий дух і чесноти давніх римлян [16, с. 278].

Макіавеллі пішов навіть далі й відкрито звинуватив Римо-католицьку церкву у корупції, а християнські ідеали – у неспроможності надихати та виховувати людей здатних боротися з викликами, які постали перед жителями різних держав в Італії, внаслідок вторгнення армій чужоземних володарів. Ця критика християнських ідеалів може розглядатися як

справді революційна [16, с. 278]. Макіавеллі заявив, що навіть якби реалізація цих ідеалів на практиці стала можливою, то таке суспільство було б недосконалим, бо самі ідеали зосереджувалися на вихованні скромності та підготовці вірян до потойбічного життя, а тому обмежували людський потенціал у реальному житті [16, с. 278]. Він також звинуватив церкву у неспроможності об'єднати Італію в одну державу, що й призвело до нездатності менших держав захиститися від іноземних вторгнень. Макіавеллі прямо заявив у дванадцятому розділі «Міркувань про першу декаду Тіта Лівія»: «Тому церква, не будучи достатньо сильною для захоплення Італії й не дозволивши іншим захопити її, була причиною чому вона [Італія] не була здатна об'єднатися воедино, але була під багатьма принцами та лордами, що призвело до такої роздробленості та слабкості, що вона стала здобиччю не лише для могутніх варварів, але для будь-кого хто наважиться атакувати її» [17, с. 28–29]. Зрештою, Макіавеллі продемонстрував особливу зневагу до Папи та кардиналів, коли засудив нерішучість одного з володарів, котрий мав суперечку з церквою через узурпацію титулу і земель, але не скористався можливістю убити Папу і декількох кардиналів, коли ті прибули у його місто з мінімальною охороною [17, с. 41–42].

Ніколо Макіавеллі прямо заявляв про необхідність замінити християнські ідеали на не зовсім християнські чесноти, які були ближчі до античних язичницьких ідеалів у викладі грецьких та римських авторів. У творі «Міркування про першу декаду Тіта Лівія» він спробував пояснити яким чином давньоримська релігія та цінності зробили античну Римську республіку, а потім й імперію вкрай успішними. До того ж розглядав прагнення слави, багатства, амбіційність та особливу чоловічу здатність перемагати як суто позитивні чесноти, які були корисними. На думку Макіавеллі, лише такі цінності могли посприяти досягненню людьми успіхів у різних справах й особливо тих, що були пов'язані з насиллям та воєнними перемогами [16, с. 279]. Таким чином, він аж ніяк не був противником релігії та релігійності, скоріше навпаки, вказував, що релігія займала дуже важливе місце у державі й заслуговувала на підтримку з боку володарів й громадян як одна з основних інституцій. Макіавеллі прямо заявив в одинадцятому розділі першої книги «Міркувань про першу декаду Тіта Лівія»: «І як дотримання заповідей релігії є причиною величчя держави, так нехтування ними є причиною її занепаду оскільки королівство без страху перед богом повинно або розвалитися або повинно триматися на страху перед принцом який здатен впливати [на підданих] так само як впливала релігія» [17, с. 27].

Разом із тим він наважився гостро критикувати Римську церкву і пропонував дуже утилітарний підхід до релігії загалом. Релігія повинна була виконувати низку функцій у державі та суспільстві, а не існувати окремо від потреб суспільства або взагалі повністю домінувати в ньому. На його думку, саме римська релігія сприяла появі героїв з-поміж римських громадян, які билися за славу для себе і своєї родини у цьому житті, а не лише потойбіч. Таким чином, релігія допомагала мобілізувати суспільство і перемагати у війнах [16, с. 279]. Макіавеллі переконував, що армія солдат, набраних відповідно до принципу військової повинності, мала значні переваги перед арміями найманців [18]. Тому його позиція щодо комплектування збройних сил держави була чіткою, «З досвіду видно, що тільки князі й республіки, які мають власні війська, добиваються великих успіхів, а наймані загони нічого не дають, окрім шкоди; республіці, що має власні збройні сили, важче потрапити в залежність свого громадянина, ніж тій, яка сильна зброєю чужинців» [11, с. 449].

Проект створення збройних сил у вигляді міліції на основі давньоримських ідеалів та відповідно до принципу громадянина-солдата, як їх розумів Макіавеллі, було започатковано лише у 1506 р. [1, с. 236]. Цей експеримент протривав лише біля шести років, оскільки ставка Макіавеллі та його прихильників на реформовану міліцію не виправдала покладених на неї очікувань. Ця міліція зазнала нищівної поразки в 1512 р. та була розпущена того ж року через зміну влади у Флоренції. Однак міліція була заново відновлена у 1515 р. під контролем нового режиму й вже без Макіавеллі, котрий перебував у вигнанні, хоча й під впливом його ідей [5, с. 169].

Спроба радикальної реформи міліції у Флоренції відбулася в один із найбурхливіших періодів в історії Італії. Вторгнення французького короля Карла VIII до Північної Італії у 1494 р. мало далекосяжні наслідки для усєї країни та Південної Європи наприкінці XV – у першій половині XVI ст. Військові історики також розглядають це вторгнення як першу

повноцінну військову кампанію у Західній Європі [19, с. XII]. Основні учасники конфлікту мали ресурси для набору великих армій найманців із більшою кількістю артилерійських гармат і вогнепальної зброї, ніж було нормою до того. Тому Північна Італія у першій половині XVI ст. стала вкрай конкурентним середовищем для формування принципово нових військових формувань. Новоствореній флорентійській міліції довелося протистояти не лише загонам італійських кондотьєрів, але й різноманітним загонам найманців та рицарів з сусідніх регіонів Європи [10, с. 1]. Таке випробування виявилось занадто тяжким для новостворених збройних сил, які не мали глибоких військових традицій та підтримки сильних державних інституцій, оскільки Флорентійська республіка одночасно переживала одну з найглибших криз у своїй історії [5]. Такий тісний зв'язок долі оновленої міліції та невдалої спроби оновлення державних інституцій Флоренції можна також розглядати у контексті ідей Жана Глете про ключову роль процесу формування фіскально-військових держав у створенні регулярних армій [20, с. 40].

Однією з основних причин того, що італійські міста-держави та володарі поклалися на кондотьєрів для ведення бойових дій, був розвинений ринок найманців, оскільки постійне суперництво між різними силами в Італії створило досить стабільний попит на їхні послуги. Успішні ватажки мали можливість формувати окремі загони з досвідчених солдатів. Вони могли запропонувати послуги таких загонів або навіть цілих армій для участі в конфліктах або для демонстрації сили. Міста-держави охоче наймали такі загони кондотьєрів для окремих кампаній, але не часто практикували наймання на більш тривалий час, оскільки відмова від оплати послуг найманців у мирний час дозволяла заощадити ресурси [10, с. 311–312]. Саме тому ведення війн в епоху Ренесансу було дуже дорогою справою безпосередньо у період бойових дій, але між війнами, з огляду на практично повну відсутність великих регулярних армій у мирний час, фінансові витрати були значно меншими. Ця система успішно функціонувала аж до вторгнення армій французького короля Карла VIII в 1494–1495 рр. та початку Італійських війн, оскільки завдяки доволі успішній морській торгівлі італійські міста-держави були більш економічно розвинутими за тогочасними європейськими мірками й могли дозволити наймання кондотьєрів.

Макіавеллі жорстко критикував цю систему, оскільки вважав, що саме вона була основною причиною неспроможності італійських володарів та республік захиститися від вторгнень військ чужинців. Він писав: «За прикладом ходити недалеко: нинішня Італія занепадала саме тому, що впродовж багатьох років покладалася на наймані війська. Вони служили декому нібито й непогано і в бійці одне з одним здавалися зухвалими, але коли прийшов чужинець, проявили себе, якими були насправді. Тому Карлові, королю Французькому, і вдалося захопити Італію лише з грудочкою крейди в руках» [11, с. 449].

Поведінка еліт та економічні умови в італійських містах-державах відіграли важливу роль у встановленні кондотьєрів як основної військової сили в ренесансній Італії. Упродовж XIV–XV ст. модель середньовічної комуни в італійських містах-державах занепадала [13, с. 20]. Олігархи стали панівною силою в політичному житті більшості торгівельних республік. Нові еліти воліли використовувати привілейоване положення для стягування ренти на користь обмеженої кількості сімей у кожному місті. Завдяки такому підходу, подібні режими були менш залежні від підтримки населення і не виявляли бажання виділяти ресурси на реорганізацію міліцій як повноцінних збройних сил раннього Нового часу. Занепаду міліцій посприяв і той факт, що завдяки економічному розвитку італійських торгівельних республік та збагаченню олігархії яка найбільше виграла від зростання економічної активності, привілейовані групи могли просто профінансувати наймання кондотьєрів [4, с. 546]. У результаті, стара система міських міліцій та примусова служба громадян у Флоренції були скасовані в 1351 р. [2, с. 375]. Леонардо Бруні засудив відмову від міліцій із громадян на початку XV ст. і розпочав дискусію серед ренесансних мислителів та громадян Флорентійської республіки навколо цього питання. Він навіть заявив, що відмова від міліцій із громадян «була націлена лише на те, щоб зробити місцеве населення непридатним для ведення війни й таким чином [флорентійці] змушені були звертатися до інших для захисту своїх статків, через власну неготовність захищати себе і битися за батьківщину [*patria*]» [2, с. 375–376]. Пропри такі дискусії, наймання кондотьєрів залишалося основною опцією для володарів та міст-держав в Італії до кінця століття.

Спроба реформування міліції у Флоренції була здійснена лише після зміни влади в республіці та за умов появи реальної загрози існуванню режиму з боку інших держав та армій могутніх іноземних володарів після початку Італійських війн [10].

Венеція, Флоренція та інші успішні торгівельні республіки стали жертвами власного успіху, оскільки їхні еліти прагнули закріпити найвигідніші сфери діяльності за обмеженою кількістю олігархічних сімей [21]. У Венеції система спадкової олігархії остаточно сформувалася в першій половині XIV ст. У Флоренції також сформувалася олігархія в кінці XIII ст. Такі олігархічні сім'ї, як Медичі у Флоренції, мали фінансові ресурси для домінування в політичному житті міст-держав завдяки контролю над банками та іншою власністю, а армії найманців за потреби могли бути використані як додаткові інструменти для захисту їхніх інтересів. Представники панівних сімей ставали менш залежними від волі решти населення, оскільки не потребували широкої підтримки для ведення війн. Наприклад, необхідність підвищення податків для покриття воєнних витрат була основною причиною того що ремісники, наймані робітники та навіть частина торговців не схвалювали участі у війнах проти сусідніх міст-держав, які підтримували флорентійські олігархи впродовж XV ст. [13, с. 11]. Однак олігархи могли загалом ігнорувати такі настрої, оскільки контролювали ресурси держави та могли фінансувати військові кампанії за допомогою найманих армій навіть без широкої підтримки такої політики серед решти громадян. Таким чином, олігархічні режими не бачили потреби у створенні постійних армій із громадян республіки на основі реформованих міліцій та навіть могли розглядати такі проекти як загрозу своєму панівному становищу в італійських містах-державах через загрозу бунтів, змов та повстань [4, с. 547].

Упродовж XIV ст. доступ до привілейованих груп був серйозно обмежений спочатку у Венеції, а потім у Флоренції та інших італійських містах-державах. Обмежена кількість привілейованих груп ускладнила вербування солдатів і командирів з-поміж їхніх представників, адже їх було недостатньо для створення великих збройних сил чи обрання компетентних командирів. Члени впливових сімей не мали стимулу обирати кар'єру в ризиковій військовій сфері, оскільки мали ексклюзивний доступ до інших, більш привабливих державних посад [13, с. 20]. Крім того набір найманців під командуванням кондотьєрів можна було контролювати колегіально. Це було зумовлено потребою кожного разу заново збирати значні фінансові ресурси для оплати їхніх послуг, що дозволяло запобігати зосередженню влади над військовою силою держави в руках однієї особи чи клану і, таким чином, уможливлювало існування олігархічних режимів. З іншого боку, кар'єра кондотьєра до кінця XV ст. була відкрита в Італії майже винятково для представників місцевої військової аристократії [10, с. 294]. Традиційно представники останньої були вихідцями із сімей дрібних італійських феодалів, а не міських олігархічних кланів. Як наслідок, використання найманців для військових кампаній, із залученням традиційних міських міліцій за необхідності, виявилось більш прийнятним варіантом для заможних родин, які правили італійськими містами-державами в епоху Відродження, ніж створення регулярних армій із громадян цих республік.

Кількість армій найманців була обмеженою, оскільки аж до кінця XV ст. лише важка кіннота розглядалася як основна бойова сила загонів кондотьєрів. За таких умов, лише невелика частина найманців були достатньо заможними для утримання коней, обладунків і слуг для участі в бойових діях [22, с. 1–37]. На цьому етапі в Європі вже почали формуватися держави, які були здатні мобілізувати фінансові та людські ресурси для ведення війн на принципово іншому рівні [20, с. 16–21].

Висновки. Військові історики розглядають кінець XV та першу половину XVI ст. як важливий період у розвитку регулярних армій через поступове поширення вогнепальної зброї та появу сильніших і більш централізованих держав, які мали змогу утримувати регулярні армії та озброювати їх все більш досконалою вогнепальною зброєю [20, с. 30–38]. Тож роль великих найманих армій у завоюванні та утриманні територій різко зростає. Розвиток вогнепальної зброї, а особливо потужних гармат, здатних значно швидше руйнувати кам'яні укріплення замків та міст, призвів до тимчасового зменшення ролі укріплень та підвищення ролі великих армій із потужною артилерією. Потужна артилерія дозволила арміям французьких королів швидше захоплювати укріплення під час

Італійських війн, що своєю чергою призвело до цілої низки інновацій у військовому мистецтві, як нові підходи до будівництва укріплень. Реформа флорентійської міліції під наглядом Макіавеллі може розглядатися як ще одна спроба здійснити інновацію, хоч і невдала. Лише великі централізовані держави або найбільш розвинені торговельні республіки мали можливість фінансувати наймані армії протягом тривалого часу. Амбітні володарі цих держав отримали унікальний інструмент для втілення своїх планів та вікно можливостей для посилення своєї влади шляхом централізації державного управління на новому рівні. Цьому сприяло те, що лише вони могли запропонувати захист від насильства в умовах різкого ослаблення засобів оборони.

В результаті, такі володарі почали встановлювати монополію держави на насильство. Разом із тим влада та вплив окремих міст та менших володарів опинилися під загрозою. Флоренція розширила вплив у північній Італії наприкінці XIV та на початку XV ст., але Флорентійська республіка залишилася середньою за розміром державою. Вона не могла самостійно протистояти володарям Франції або Священної Римської імперії, які конкурували за гегемонію в Італії в першій половині XVI ст. Саме тому спроба Макіавеллі реформувати міліцію була унікальним експериментом у той час, коли інші володарі та держави традиційно зверталися для ведення своїх війн до послуг приватних підрядників, відомих в Італії як кондотьери, щоб залучити професійних найманих солдатів для їхніх військових кампаній. Таким чином, ідея обов'язкової військової служби для громадян з'явилася ще в італійських містах-державах в епоху Відродження, а єдина серйозна спроба втілити її у життя в той час відбулася в Флоренції на початку XVI ст. і завершилася повним провалом. Ідея міліції, заснованої на давньоримських республіканських ідеалах у вигляді обов'язкової військової служби для громадян, виявилася нежиттєздатною в умовах Італії початку XVI ст. Економічні умови, політична ситуація та структура суспільства в італійських містах-державах виявилися несумісними з принципом укомплектування збройних сил шляхом примусового призову громадян цих держав.

Список літератури

1. Heuser B. *War: A Genealogy of Western Ideas and Practices*. Oxford: Oxford University Press, 2022. 448 p.
2. Baron H. *Crisis of the Early Italian Renaissance*. Princeton University Press, 1966. 700 p.
3. Hankins J. The “Baron Thesis” after Forty Years and Some Recent Studies of Leonardo Bruni. *Journal of the History of Ideas*. 1995. Vol. 56, no. 2. P. 309–338. doi: 10.2307/2709840.
4. Séan E. A War of One’s Own: Mercenaries and the Theme of *Arma Aliena* in Machiavelli’s *Il Principe*. *British Journal for the History of Philosophy*. 2010. Vol. 18, no. 4. P. 541–574. doi: 10.1080/09608788.2010.502332.
5. Hörnqvist M. Perché non si usa allegare i Romani: Machiavelli and the Florentine Militia of 1506. *Renaissance Quarterly*. 2002. Vol. 55, no. 1. P. 148–191. doi: 10.2307/1512534.
6. Pocock J. G. A. *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition* / ed. by R. Whatmore. Princeton: Princeton University Press, 2016. 634 p.
7. Hacker B. C. Military Institutions and Social Order: Transformations of Western Thought since the Enlightenment. *War & Society*. 1993. Vol. 11, no. 2. P. 1–23. doi: 10.1179/072924793791200323.
8. Feld M. D. Military Professionalism and the Mass Army. *Armed Forces & Society*. 1975. Vol. 1, no. 2. P. 191–214. doi: 10.1177/0095327x7500100203.
9. Арістотель. Політика / пер. О. Кислюк. Київ: Основи, 2000.
10. Shaw C., Mallett M. *Italian Wars 1494–1559: War, State and Society in Early Modern Europe*. Abingdon: Routledge, 2018. 408 p.
11. Мак'явеллі Н. Флорентійські хроніки. Державець / пер. А. Перепадя. Харків: Фоліо, 2007. 512 с.
12. Heuser B. *The Strategy Makers: Thoughts on War and Society from Machiavelli to Clausewitz*. Santa Barbara: Praeger, 2010. 248 p.
13. Field A. *The Intellectual Struggle for Florence: Humanists and the Beginnings of the Medici Regime, 1420–1440*. Oxford: Oxford University Press, 2017. 368 p.
14. Cuneo P. F. *Artful Armies, Beautiful Battles: Art and Warfare in Early Modern Europe*. Leiden: Brill, 2001. 226 p.
15. Ianziti G. *Writing History in Renaissance Italy: Leonardo Bruni and the Uses of the Past*. Cambridge: Harvard University Press, 2012. 432 p.
16. D’Elia A. F. *Pagan Virtue in a Christian World: Sigismondo Malatesta and the Italian Renaissance*. Cambridge: Harvard University Press, 2016. 368 p.

17. Machiavelli N. Discourses on the first decade of Titus Livius. London: K. Paul, Trench & co., 1883. 487 p.
18. Machiavelli N. Art of war / trans. by C. Lynch. Chicago: University of Chicago Press, 2003. 312 p.
19. Astore W. J., Showalter D. E. Soldiers' Lives through History: The Early Modern World. Westport: Greenwood, 2007. 320 p.
20. Glete J. War and the State in Early Modern Europe: Spain, the Dutch Republic and Sweden as Fiscal-military States, 1500–1660 (Warfare and History). Abingdon: Routledge, 2001. 288 p.
21. Puga D., Trefler D. International Trade and Institutional Change: Medieval Venice's Response to Globalization. *The Quarterly Journal of Economics*. 2014. Vol. 129, no. 2. P. 753–821. doi: 10.1093/qje/qju006.
22. Alesina A., Reich B., Riboni A. Nation-Building, Nationalism, and Wars. *Journal of Economic Growth*. 2020. Vol. 25, no. 4. P. 381–430. doi: 10.1007/s10887-020-09182-7.

References

1. Heuser, B. (2022). War: A Genealogy of Western Ideas and Practices. Oxford: Oxford University Press.
2. Baron, H. (1966). The Crisis of the Early Italian Renaissance. Princeton, NJ: Princeton University Press.
3. Hankins, J. (1995). The 'Baron Thesis' after Forty Years and Some Recent Studies of Leonardo Bruni. *Journal of the History of Ideas*, 56(2), 309–338.
4. Sean, E. (2010). A War of One's Own: Mercenaries and the Theme of Arma Alienis in Machiavelli's Il Principe. *British Journal for the History of Philosophy*, 18(4), 541–574.
5. Hörnqvist, M. (2002). Perché Non Si Usa Allegare i Romani: Machiavelli and the Florentine Militia of 1506. *Renaissance Quarterly*, 55(1), 148–191.
6. Pocock, J. G. A., & Whatmore, R. (2016). The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition. Princeton, NJ: Princeton University Press.
7. Hacker, B. C. (1993). Military institutions and social order: Transformations of Western thought since the Enlightenment. *War & Society*, 11(2).
8. Feld, M. D. (1975). Military professionalism and the mass army. *Armed Forces & Society*, 1(2), 191–214.
9. Aristotle. (2000). Policy. (O. Kislyuk, Trans.) Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
10. Mallett, M., & Shaw, C. (2019). The Italian Wars, 1494–1559: War, State and Society in Early Modern Europe. Abingdon: Routledge.
11. Machiavelli, N. (2007). Florentine Histories; The Prince (A. Perepadya, Trans.) Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
12. Heuser, B. (2010). The Strategy Makers: Thoughts on War and Society from Machiavelli to Clausewitz. Santa Barbara: Praeger.
13. Field, A. (2017). The Intellectual Struggle for Florence: Humanists and the Beginnings of the Medici Regime, 1420–1440. Oxford, Oxford University Press.
14. Cuneo, P. F. (2002). Artful armies, beautiful battles: Art and warfare in early modern Europe. Brill.
15. Ianziti, G. (2012). Writing History in Renaissance Italy: Leonardo Bruni and the Uses of the Past. Harvard University Press.
16. D'Elia, A. F. (2016). Pagan virtue in a Christian world: Sigismondo Malatesta and the Italian Renaissance. Harvard University Press.
17. Machiavelli, N. (1883). Discourses on the First Decade of Titus Livius. (N. H. Thomson, Trans.). London: Kegan Paul, Trench & Co.
18. Machiavelli, N. (2003). Art of war. C. Lynch (Ed. & Trans.). Chicago, IL: The University of Chicago Press.
19. Showalter, D., & Astore, W. J. (2007). Soldiers' lives through history: The early modern world. Westport, CT: Greenwood Press.
20. Glete, J. (2002). War and the state in early modern Europe: Spain, the Dutch Republic and Sweden as fiscal-military states, 1500–1660. Abingdon: Routledge.
21. Puga, D., & Trefler, D. (2012). International Trade and Institutional Change: Medieval Venice's Response to Globalization. National Bureau of Economic Research.
22. Alesina, A., Reich, B., & Riboni, A. (2020). Nation-Building, Nationalism and Wars. *Journal of Economic Growth*, 25 (4), 381–430.

Надійшла до редакції / Received: 01.10.2024
Схвалено до друку / Accepted: 25.11.2024